

Srećko Kovač, Zagreb

QUINEOV PLATONIZAM I ANTIPLATONIZAM¹

Quineov izričit i razrađen stav prema platonizmu sastoji se u sljedećem:

1) on odbacuje **sadržajni** (intenzijski) platonizam i 2) pragmatički prihvaća **opsegovni** (ekstenzijski) platonizam. Nadovezujući se na to, ovdje se želi pokazati 3) da Quine implicitno zastupa određeni formalni platonizam i to svođenjem platonizma na **jezičnu** razinu. Obzir 3) ima i svoju negativnu stranu. Jer ako je (barem na području koje se može pokriti elementarnom logikom) jezični platonizam sve što ostaje od platonizma, time se odbacuje platonizam u punome, ontologijskome smislu.

Platonizam u uobičajenom smislu

Ono što se možda najčešće povezuje s riječju ‘platonizam’, jest shvaćanje prema kojem su ideje objektivno opstojeća, samodostatna apstraktna bitstva, temeljna za sav bitak.

Uzmimo kao primjer naziv (term) ‘čovjek’. Što on znači? Prema Quineu bi ontologijski “nevin” odgovor bio da ‘čovjek’ obilježava (denotes) svakoga pojedinačnoga čovjeka (iliti: “istinit je o” o svakom pojedinačnom čovjeku²). Odnoseći se na svakoga čovjeka, ‘čovjek’ je **opći naziv**, prirok³.

No, prema Quineu, ima još barem dva odgovora, što ih možemo nazvati platonističkim:

1) Jedan bi bio da 'čovjek' znači **svojstvo, pridjeljak**⁴ (attribute) biti čovjekom, "čovještvo". Samo je "čovještvo" nešto apstraktno (a konkretni su pojedinačni ljudi). Stoga bi "čovještvo" bilo apstraktan pojedinačan predmet, upravo "ideja", označena (designated) pojedinačnim nazivom 'čovjek'. Nazovimo takovo stajalište **sadržajnim** (intenzijskim) platonizmom.

2) Drugi bi platonovski odgovor bio da naziv 'čovjek' znači razred (class) svih ljudi, "čovječanstvo". I razred je svih ljudi apstraktan pojedinačan predmet ("ideja"), označen pojedinačnim nazivom 'čovjek'. Nazovimo takvo shvaćanje opsegovnim (ekstenzijskim) platonizmom.

Quineov je stav prema sadržajnome i opsegovnome platonizmu poznat. Naznačimo ga ukratko.

Ad 1. Quine odbacuje **sadržajni** platonizam jer smatra da nema jasna kriterija istovjetnosti za nešto takovo kao što su pridjelci (pojmovi, svojstva). Pridjelci nisu uvijek istovjetni ako vrijede o istim predmetima; nije jasno što bi bili daljnji uvjeti njihove istovjetnosti (Quine 1974, str. 102).

Quine navodi primjer (Quine 1981, str. 101) u kojem pretpostavlja da sva bića koja imaju srce, također imaju i bubrege, i obratno; drugim riječima, da su pridjelci "imati srce" i "imati bubrege" suopsegovni (koekstenzivni). No ni u tom slučaju pridjelke "imati srce" i "imati bubrege" ne smatramo istovjetnima. U nedostatku pak suopsegovnosti Quine ne pronalazi nikakva jasna kriterija istovjetnosti (tj. individuacije) pridjeljaka. A bez toga kriterija ne možemo pridjelke smatrati nekim zasebnima bitstvima ("no entity without identity").

Predlažu se npr. kriteriji analitičnosti ili nužnosti – tj. da dvopogodba između otvorenih rečenica ' Fx ' i ' Gx ' koje izražuju istovjetne pridjelke, vrijedi

analitično (rečenica je analitički istinita ako i samo ako je istinita samo na temelju značenja riječi), odnosno, nužno (u smislu pokoličene modalne logike). No gornji pojam analitičnosti vodi dvojbenoj pretpostavci o značenjima koja “transcendiraju” jezik, a pojam nužnosti “esencijalizmu”, prema kojem bismo, neovisno o načinu specifikacije predmeta u jeziku, mogli razlikovati što tomu predmetu pripada bitno, a što prigodno. Jedno je i drugo neodrživo na pretpostavkama Quineove teorije o neodređenosti prijevoda i neodređenosti upućivanja (reference), u što ovdje ne možemo dalje ulaziti.⁵

Quine zaključuje da su pridjeljci, doduše, prikladni za običan jezik, ali ne i za znanstvenu porabu. U znanosti je, umjesto toga, dostatno govoriti o razredima.

Što vrijedi o pridjeljcima, vrijedi također (u slučaju višemjesnosti) i o relacijama u sadržajnome smislu, koje valja napustiti u prilog relacija u opsegovnome smislu.

Ad 2. **Opsegovni** platonizam Quine smatra neophodnim u znanosti. Može ga se doduše izbjeći u elementarnoj logici, no već u teoriji skupova ima zakona koje možemo izraziti samo ako pretpostavimo opstojnost razredâ. Jer, stavimo li zakone u preneksni oblik, ako količitelji nisu miješani (ne javljaju se i ‘ \forall ’ i ‘ \exists ’), možemo govoriti o valjanosti (ako su svi količitelji opći), odnosno o suvislosti matrice (ako su svi količitelji opstojni). No to ne možemo učiniti kada je riječ o zakonima s miješanim predmetnutim količiteljima, kao npr.

$$\forall z \exists w \forall x (x \in z \leftrightarrow x \in w)$$

(usp. Quine 1982, str. 292-292). Tada imamo vezane varijable koje se protežu na predmetno područje (domenu) koje uključuje i razrede (skupove).

Zanimljivo je da razrede podrazumijevamo i kad rabimo, primjerice, pojam pretka.

x je predak /od/ y

može se izraziti, podsjeća Quine, na sljedeći način (u skladu s Fregeom):

x je član svakoga razreda takova da je y član toga razreda i da su svi roditelji

članova toga razreda članovi toga razreda

Simbolički dobivamo

$$\forall u [(y \in u \wedge \forall w \forall z [(w \in u \wedge Fzw) \rightarrow z \in u]) \rightarrow x \in u]$$

gdje y sam pripada razredu svojih predaka i gdje ' Fxy ' znači ' x je roditelj od y ' (Quine 1982, str. 292-293). Stavljajući tu formulu u preneksni oblik dobivamo u predmetku miješane količitelje.

U skladu je s Quineovim odbacivanjem sadržajnoga platonizma to da mu je opsegovni platonizam "manje zlo" od "modalizma" H. Putnama i Ch. Parsonsa (Putnam 1994, str. 507-508). Quine radije pribjegava apstraktnim predmetima, nego da ih izbjegne uvođenjem modalnih djelatelja. No valja naglasiti da opsegovni platonizam nije Quineu svrha sam o sebi, nego tek "pomoćno sredstvo" u izgradnji teorije kao cjeline. Quineovo je stajalište bolje shvatiti kao "strukturalizam" - ontologija mu je općenito "pomoćno sredstvo" a predmeti samo "čvorovi strukture" (Quine 1992b, str. 30-31; Quine 1992a, str.

6, 8-9).⁶ Po tom se Quineovo stajalište bitno razlikuje npr. od Gödelova platonističkoga stajališta (Gödel 1987).⁷

Booleova logika

Vratimo se sada našoj početnoj postavci o Quineovu jezičnom platonizmu. Najjednostavniji je primjer toga platonizma Quineova preoblika Booleove algebre razreda u Booleovu logiku općih naziva (priroka). Usp. Quine (1982), str. 114-120 i Quine (1995), str. 34.

Naime, uobičajeno je Booleovu algebru shvatiti kao algebru razredâ. Ona je, u tom slučaju, jednostavan oblik opsegovnoga platonizma. Npr. ' $F \cap -F = \Lambda$ ' standardno znači da je prijesjek razreda F i njegove dopune (komplementa) $-F$ istovjetan praznomu razredu, Λ . ' $F \cup -F = V$ ' pak znači da je spoj (unija) razreda F i $-F$ istovjetna sveopćemu (univerzalnomu) razredu, V . Slova ' F ', ' G ', ' H ' pritom su varijable za razrede.

Quine želi pokazati kako se Booleova algebra može osloboditi platonskoga tereta i učiniti ontologijski “nevinom” (Quine 1981, str. 166). Ono što je zanimljivo, jest da pritom jezična razina algebre ostaje u bitnome nepromijenjena. Platonizam nije stoga sasvim nestao, nego se očuvao na formalnoj, jezičnoj razini. Sada ‘ F ’, ‘ G ’, ‘ H ’ nisu više varijable za razrede, nego **shematska** slova za jednomjesne priroke; ‘ $\neg F$ ’ je shema za dopunu (komplement) priroka; ‘ FG ’ je shema za prijesjek prirokâ; ‘ \exists ’ znači opstojnost (npr. ‘ $\exists F$ ’, umjesto ‘ $F \neq \Lambda$ ’, “opstoje F ”); ‘ \neg ’ prije rečenice znači nijek (npr. ‘ $\neg \exists F$ ’), a dometanje (rečenica) konjunkciju (npr. ‘ $\exists FG \cdot \exists F \neg G$ ’). ‘ \vee ’, ‘ \forall ’, ‘ \subseteq ’, ‘ \subset ’, ‘ \equiv ’ definiraju se na uobičajen način. Jer se sami priroci i rečenice općenito prikazuju pomoću shema, možemo govoriti o **shematskom** platonizmu.

Ono što je omogućilo Quineu platonizam Booleove algebre učiniti samo formalnim, ontologijski “nevinim”, jest razlikovanje shematskih slova i varijabla (koje se mogu pokoličavati). Ako su u Booleovoj algebri ‘ F ’, ‘ G ’, ‘ H ’ varijable, onda se podrazumijeva opstojnost razreda koji su njihove moguće vrijednosti; a ako su ‘ F ’, ‘ G ’, ‘ H ’ u Booleovoj algebri samo shematska slova za priroke, nema nikakove ontologijske opterećenosti, nego je samo riječ o prirocima i njima obilježenim pojedinačnim predmetima. Time se ujedno izbjegava miješanje općega naziva (prirok) i apstraktnoga pojedinačnoga naziva (ime razreda).⁸

Booleova logika priroka pokriva samo mali isječak elementarne logike. Karakteristično je pritom da joj nisu potrebne predmetne varijable (individual variables). Stoga je ontologijski teret što ga, prema Quineu, inače nose varijable

(“biti jest biti vrijednost varijable”), tu prenesen na priroke (“biti jest biti obilježen prirokom”).

Priročnofunktorska logika

Analogna se formalna platonizacija može izvršiti i za cijelu elementarnu logiku, dakle i za logiku višemjesnih priroka. Quine, naime, u algebarskoj maniri razvija “priročnofunktorsku logiku”, koja odgovara cijeloj elementarnoj logici (“teoriji pokoličenja”).⁹ - I u Platona ćemo naći ne samo ideja kao što su “dobro”, “krjepost”, “čovjek” i sl., nego i “istovjetno”, “jednako”, “veće“, “manje” itd.

U tom je pothvatu osnovni problem na što prenijeti rekombinatorni posao predmetnih varijabla. Ustvari, Quine i razvija svoju priročnofunktorsku logiku samo s teorijskim ciljem da objasni ulogu varijabla, ne s ciljem da reformira uobičajenu elementarnu logiku koja se služi varijablama. Pogledajmo kao primjer rečenicu

$$\neg \forall x \forall y (x \text{ voli } y \rightarrow y \text{ voli } x)$$

“Ako osoba x voli osobu y , to ne znači uvijek da osoba y voli osobu x .”

Shematizirano:

$$\neg \forall x \forall y (Fxy \rightarrow Fyx)$$

Bitni je smisao te rečenice izražen rekombinacijom varijabla (inverzijom poretka), pri čem je očito da varijable služe “zamjениčnom upućivanju”, tj. identificiranju i razlikovanju uputnih mjesta u rečenici.

Za taj se rekombinatorni posao Quine služi nekim funkcijama:

\exists	odreznici (cropping) funkcija:	isključuje prvu varijablu u postavci
Pad	popunbeni (padding) funkcija:	dodaje novu varijablu na početni položaj u postavci
Ref	refleksijski funkcija:	isključuje opetovanje varijabla na početku postavke
Perm	permutacijski (permutation) funkcija:	permutira drugu varijablu na kraj postavke

Koristan je i sljedeći definiran funkcija:

Ret_i	povratni (retrojection) funkcija	stavlja i -tu varijablu na početni položaj u postavci
----------------	----------------------------------	---

$$\text{Ret}_i F^n =_{\text{def}} \text{Perm}(n-i \text{ puta}) \exists \text{Perm}(i-1 \text{ puta}) \text{Pad} F^n$$

‘ \exists ’ je rečenični predmetak Booleove logike koji je sada postao priročnim funkcijom. Shematska priročna slova imaju gornje pokazatelje za mjesnost: $F^0, G^0, \dots, F^1, G^1, \dots$

Pomoću priročnih funkcija možemo **homogenizirati** svaku postavu varijabla i **osloboditi** ju **opetovanja**. Konačno, zatvorena rečenična shema postaje 0-mjesnom priročnom shemom. Evo kao primjer priročnofunktorske preoblike gornje rečenične sheme:

$$\begin{aligned} \neg \forall x \forall y (Fxy \rightarrow Fyx) &\leftrightarrow \exists x \exists y (Fxy \wedge \neg Fyx) \\ &\leftrightarrow \exists x \exists y (F^2 xy \wedge \neg F^2 yx) \end{aligned}$$

$$\leftrightarrow \exists x \exists y (\text{Ret}_2 F^2 yx \wedge \neg F^2 yx)$$

$$\leftrightarrow \exists x \exists y (\text{Ret}_2 F^2 - F^2) yx$$

$$\leftrightarrow \exists x \exists (\text{Ret}_2 F^2 - F^2) x$$

$$\leftrightarrow \exists \exists (\text{Ret}_2 F^2 - F^2)$$

Čak bismo mogli reći da Quineov jezičnoformalni platonizam ovdje dolazi do krajnosti. Vidimo da se rečenice svode na priroke, odnosno, kako bismo tradicionalno mogli reći, “logos” se svodi na “ideju”. Štoviše, priročnofunktorska logika može uključiti i logiku istovjetnosti, gdje se svi pojedinačni nazivi (imena i opisi) mogu isključiti polazeći od Russellove teorije određenoga opisa. Stoga u priročnoj logici nema više imena, nema zamjenica (varijabla) i nema rečenica - ostaju samo priroci i priročni funktori.

“Ideifikacija” je potpuna.

Semantički, nema označivanja i nema vrjednovanja varijabla (variable assignment) - samo obilježavanja prirocima. Obilježenost je pak svojevrsna inačica platonovske “participacije” predmetâ na ideji. Nadalje, čak se i istina svodi na obilježavanje. Ona je “nulti slučaj obilježavanja prirocima” (Quine 1995a, str. 65) jer rečenicu (zatvorenu) uvijek možemo shvatiti kao 0-mjesni prirok. Naime, kao što je prirok ‘veće od’ dvomjestan (x je više od y), a ‘čovjek’ jednomjestan (x je čovjek), tako je ‘snijeg je bijel’ 0-mjesno. Stoga se, u Quineovoj preformulaciji Tarskieve definicije zadovoljenja (satisfaction), može reći: kao što

‘između’ obilježava $\langle x, y, z \rangle$ ako i samo ako je x između y i z

‘otac’ obilježava $\langle x, y \rangle$ ako i samo ako je x otac /od/ y

‘zec’ obilježava x ako i samo ako je x zec

tako i

‘Snijeg je bijel’ je istinito ako i samo ako je snijeg bijel.

‘Je istinit’ nije drugo nego, ako se tako može reći, neprijelazno ‘obilježava’.

Sažmimo. Dok se u teoriji skupova Quineu pokazao neizbježnim opsegovni platonizam, na elementarnoj logičkoj razini (logika prvoga reda) u određenom je smislu neizbježan samo ontologijski neutralan, formalni jezični platonizam. Neizbježan je u tom smislu što se elementarna logika uvijek može prikazati u priročnofunktorskom (platonističkom) obliku. No ona se ne mora tako prikazati, niti je to praktično i uobičajeno, iako je pogodno, prije svega, u teorijske svrhe razmatranja o samoj logici.

Hijerarhija

Sa stajališta Quineove priročnofunktorske logike možemo se unekoliko približiti i pitanju “Što je to ideja?”. Ono se sada svodi na pitanje “Što je prirok?”. Na to bismo pitanje mogli odgovoriti, s jedne strane, sintaktički, opisujući priročne sheme moguće u priročnofunktorskoj logici. S druge strane, na nj možemo odgovoriti semantički, pretvarajući pitanje “Što je prirok?” u pitanje “Što je obilježavanje?”. Jer, semantički, biti prirok jest biti prirok nečega, tj. obilježavati. Sam prirok ‘obilježava’, međutim, uzet doslovno, vodi sljedećoj antinomiji:

‘ne obilježavati sebe’ obilježava sebe ako i samo ako ne obilježava sebe

Stoga Quine uvodi hijerarhiju obilježavanja. Prirok ‘obilježava’ može se primijeniti na ‘obilježava’ samo ako je prvo ‘obilježava’ više razine od drugoga ‘obilježava’ (Quine 1995a, str. 64). Prema tome možemo samo reći:

‘Ne obilježavati₁ sebe’ obilježava₂ sebe ako i samo ako ne obilježava₁ sebe

‘Ne obilježavati₂ sebe’ obilježava₃ sebe ako i samo ako ne obilježava₂ sebe

‘Ne obilježavati₃ sebe’ obilježava₄ sebe ako i samo ako ne obilježava₃ sebe

itd.

Stoga, zaključuje Quine, moramo posebno (induktivno) definirati prirok ‘obilježava₁’, zatim prirok ‘obilježava₂’, ‘obilježava₃’ itd.

Ta hijerarhija obilježavanja i tomu odgovarajuća hijerarhija priroka može se shvatiti kao zanimljiva “shema” platonovskoga “svijeta ideja” i “udioništva” na idejama. Otvara li ta shema put nečemu što bi odgovaralo Platonovoj “ideji ideja”, ideji dobra, može ostati otvorenim pitanjem. Ali ono što, barem kroz beskonačan niz razina, postupno gradi most između obilježavajućih priroka i obilježenih predmeta, između jezika i svijeta, svakako se može shvatiti kao doista vrijedno dobro.

Literatura:

- Curry, H. B. 1930. "Grundlagen der kombinatorischen Logik", *American Journal of Mathematics* 52, 509-536, 789-834.
- Gibson, R. 1997. "Quine on Matters Ontological", *Electronic Journal of Analytic Philosophy* 5.
- Gödel, K. 1987. "Što je Cantorov problem kontinuum?", u Z. Šikić (prir.), *Novija filozofija matematike* (Beograd: Nolit, 135-151).
- Parsons, C. 1983. *Mathematics in Philosophy* (Ithaca, NY: Cornell University Press).
- Putnam, H. 1994. *Words and Life* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).
- Putnam, H. 1979. *Mathematics, Matter and Method*, 2. izd. (New York: Cambridge University Press)
- Quine, W. V. 1974. *The Roots of Reference* (La Salle: Open Court).
- 1976. *The Ways of Paradox*, rev. and enlarged ed. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).
- 1981. *Theories and Things* (Cambridge, Mass.: Belknap).
- 1982. *Methods of Logic*, 4th ed. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).
- 1992a. "Structure and Nature", *The Journal of Philosophy*, 89, 5-9.
- 1992b. *Pursuit of Truth*, rev. ed. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).

—— 1995a. *From Stimulus to Science* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).

—— 1995b. *Selected Logic Papers*, enlarged ed. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press).

Schönfinkel, M. 1967. “On the Building Blocks of Mathematical Logic”, in J. van Heijenoort (ed.), *From Frege to Gödel* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press). Izvorno njem. 1924.

Abstract

QUINE'S PLATONISM AND ANTIPLATONISM

Quine rejects intensional platonism and, together with it, attributes (properties) as designations of predicates. He pragmatically accepts extensional platonism and conceives of classes, however, as merely auxiliary entities needed to express some laws of set theory. At the elementary logical level Quine develops an “ontologically innocent” logic of predicates. What was the work of variables in the standard quantification theory is now the work of a few functors that operate on predicates themselves: variables are eliminated. This “predicate-functor logic” may be conceived of as a peculiar sort of platonism - ontologically neutral, reduced to schematized linguistic forms.

¹ Dorađeni tekst izlaganja na *Danima Frane Petriša*, Cres, 3. rujna 1998.

² Rabimo Quineovo razlikovanje (kako ga on primjenjuje u novijim radovima) između “obilježavanja” (denoting) i “označivanja” (designating). Prema tom razlikovanju opći naziv (prirok) ima svrhu “*obilježavati*” odvojeno svaki predmet o kojem je istinit, dok pojedinačni naziv ima svrhu “*označiti*” (imenovati) jedan i samo jedan predmet. Usp. Quine (1995a), str. 60. Gornje se odnosi samo na “jednotne” (“monadic”, jednomjesne) opće nazive, dok “mnogotni” (“polyadic”, višemjesni) obilježavaju po više predmeta u nekom poretku (Quine 1982, str., 167-168).

³ Prirok za Quinea nije, kao obično u logici, ostatak rečenice kojoj se oduzimaju pojedinačni nazivi (npr. ‘___ je veće od ___’), nego “cjelovita riječ, fraza ili prireka” (Quine 1995a, str. 61, usp. i str. 32). Za razlikovanje priroka u uhodanom smislu i općega naziva usp. Quine (1981), str. 164-165.

⁴ Naziv ‘pridjeljak’ potječe iz razgovora s M. Ježićem (1998.), koji ga smatra prihvatljivim, a ‘pridjevak’ pogodnim za porabu u uže gramatičkom smislu.

⁵ Usp. npr. Quine (1976), str. 175-176, 184; Quine (1992), str. 52-56.

⁶ Za Quineovu ontologiju usp. Gibson (1997).

⁷ Usp. i Putnamovu napomenu u Putnam 1994, str. 504. Opširnije o modalizmu usp. u Putnamovu članku “Mathematics Without Foundations” (Putnam 1979, str. 43-59, posebno str. 45-49) i u Parsonsovu “What is the Iterative Conception of Set” (Parsons 1983, str. 268-297, osobito str. 280-; usp. i *isto*, str. 43-49).

⁸ Quine 1981, str. 166.

⁹ Usp. Quine (1995a), str. 33-35, 101-105; različite su inačice prethodno izložene u “Variables Explained Away”, iz 1960 (Quine, 1995b, str. 227-235), u “Algebraic Logic and Predicate Functors”, iz 1971. (Quine, 1976, str. 283-307), u “The Variable”, iz 1972. (Quine, 1976, str. 272-282), u “Predicates, Terms and Classes”, iz 1980. (Quine, 1981, str. 170-172) i u *Methods of Logic* iz 1982. (Quine, 1982, str. 283-288).

Za ideju da se kombinatorni posao varijabla analizira pomoću kombinatornih funktora, Quine se pozivlje na radove M. Schönfinkela iz 1924 i H. B. Curryja iz 1930. i 1958. (usp. Schönfinkel 1967 i Curry 1924).